

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

2020.gada 24.janvārī Nr.1-6/2

Uz 2019.gada 16.decembra vēstuli Nr.1-04/422-pav

**Latvijas Republikas
Satversmes tiesai**
Jura Alunāna ielā 1
Rīgā, LV – 1010

Par viedokli lietā Nr.2019-21-01

Tiesībsargs saņēma Satversmes tiesas 2019.gada 16.decembrī vēstuli Nr.1-04/422-pav (reģistrēta 20.12.2019. ar Nr.443), kurai pievienots tiesneša A.Kuča 2019.gada 16.decembra lēmums. Ar minēto lēmumu tiesa atzīst tiesībsargu par pieaicināto personu lietā Nr.2019-21-01 “Par Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma 14.panta ceturtās daļas un Pārejas noteikumu 4.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.pantam un 92.panta trešajam teikumam”. Tiesa aicina līdz 2020.gada 30.janvārim sniegt tiesībsarga viedokli par apstrīdētajām normām un citiem jautājumiem, kuriem varētu būt nozīme lietā.

[1] [...] (turpmāk – Pieteicējs) konstitucionālajā sūdzībā norāda, ka 2007.gada 25.oktobrī ar Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas lēmumu viņam tika piemērots drošības līdzeklis – apcietinājums. 2007.gada 11.decembrī minētais drošības līdzeklis pieteicējam tika atcelts, nosakot citus drošības līdzekļus – sūtījumu saņemšanas adreses paziņošana, aizliegumu tuvoties noteiktām personām un aizliegumu izbaukt no valsts. Savukārt 2010.gada 12.jūlijā prokuratūra pieņēma galīgu lēmumu par minētā kriminālprocesa izbeigšanu, konstatējot, ka Pieteicēja darbībās nav noziedzīga nodarījuma sastāva.

Atrodoties brīvības atņemšanas iestādēs, pret Pieteicēju esot pieļauti pamattiesību pārkāpumi. Proti, nesniedzot medicīnisko palīdzību tika nodarīts kaitējums veselībai, Pieteicēja bērni tika atstāti bez vecāku uzraudzības, kā arī viņš, kā policijas darbinieka palīgs, netika turēts atsevišķi.

2015.gada 29.jūnijā, pamatojoties uz likuma “Par izziņas izdarītāja, prokurora vai tiesneša nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” (turpmāk – Zaudējumu likums) un Civilprocesa

likuma nosacījumiem Pieteicējs vērsās tiesā ar prasības pieteikumu par morālā kaitējuma kompensāciju 50 000 euro apmērā.

Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa 2016.gada 12.septembra spriedumā konstatēja, ka Zaudējumu likumā nav noteikts morālā kaitējuma apmērs un tā atlīdzināšanas aprēķināšanas metodika, kā arī kritēriji, kas jāņem vērā, nosakot morālā kaitējuma atlīdzības apmēru. Ņemot vērā minēto, kā arī Augstākās tiesas atziņas un Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma (turpmāk – VZL)14.panta trešās daļas nosacījumus, tiesa nolēma daļēji apmierināt prasību un piedzīt no Tieslietu ministrijas par labu Pieteicējam morālā kaitējuma atlīdzību 5000 euro un tiesāšanās izdevumus.

Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģija 2018.gada 1.novembra spriedumā atzina, ka, nosakot morālās kompensācijas apmēru Pieteicējam, jāņem vērā Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma (turpmāk – Atlīdzināšanas likums) 14.panta ceturtais daļas nosacījums. Tiesa secināja, ka Atlīdzināšanas likuma 15.pantā noteiktā kompensācijas apmēra aprēķina metodoloģija, Pieteicēja gadījumā, nenodrošinās atbilstošu un taisnīgu kaitējuma atlīdzību. Vienlaikus apelācijas instances tiesa pēc būtības piekrita pirmās instances tiesas piespriedes atlīdzības apmēram.

[2] Latvijas Republikas Satversmes 92.panta trešais teikums paredz, ka nepamatota tiesību aizskārums gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu. Pieteicēja ieskatā Satversmes 116.pants neparedz iespēju ierobežot personas tiesības uz atbilstoša atlīdzinājuma saņemšanu. Tādējādi sākotnēji vērtējams, vai Satversmes 92.pantā garantētas tiesības ir ierobežojamas, un vai tās tika ierobežotas Pieteicējam.

[2.1] Pētījumā¹ par Lielbritānijas, Vācijas, Somijas un Igaunijas tiesisko regulējumu par morālā kaitējuma atlīdzināšanu kriminālprocesā nepamatoti arestētām, apcietinātām un notiesātām personām, norādīts, ka minētajās valstīs normatīvo aktu līmenī ir definēti noteikti priekšnosacījumi, kurus izpildot personas var realizēt savas tiesības uz atlīdzinājumu nepamatota tiesību aizskārums gadījumā. Tomēr Igaunijas un Somijas nostāja, jautājumā par morālā kaitējuma apmēra ierobežojuma noteikšanu, ir diametrāli pretēja.

Satversmes 89.pants paredz, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. Satversmes 92.pantā garantētās tiesības parasti tiek skatītas kontekstā ar Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 6.pantā garantētajām tiesībām. Tomēr Satversmes tiesa ir atzinusi², ka Satversmes 92.pantā garantēto tiesību apjoms ir plašāks par Konvencijas 6.pantā garantētajām tiesībām uz taisnīgu lietas izskatīšanu tiesā. Lai gan Konvencija neparedz iespēju tieši ierobežot minētās

¹ Daces Ligutes, Andras Bērzkānes 2008.gada pētījums „Ārvalstu pieredze, atlīdzinot morālo kaitējumu nepamatoti arestētajām, apcietinātajām un notiesātajām personām”, https://www.tm.gov.lv/files/archieve_lv_documents/petijumi/Petijums

² Piemēram, Satversmes tiesas Rīgā 2003.gada 27.jūnija spriedums lietā Nr.2003-03-01 5.p.

tiesības, tomēr Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) vairākkārt³ ir secinājusi, ka 6.pantā garantētās tiesības var tikt ierobežotas, ciktāl tās netiek liegtas pēc būtības. Arī Satversmes tiesa ir atzinusi⁴, ka Satversmes 8.nodaļā garantētās pamattiesības, kuru ierobežošana paredzēta tieši, ir uzskaitītas Satversmes 116.pantā, taču tiesības uz taisnīgu tiesu starp tām nav minētas. Tomēr no Satversmes 116.panta neizriet, ka Satversmes 92.pantā garantētās tiesības ir absolūtas. Attiecīgi nevar piekrist apgalvojumam, ka Satversmes 92.panta trešajā teikumā garantētās tiesības nevar tikt ierobežotas.

[2.2] Atlīdzināšanas likuma 14.panta ceturttā daļa paredz, ka nemantiskā kaitējuma atlīdzību nosaka līdz 7000 euro apmērā. Ja nodarīts smags nemantiskais kaitējums, atlīdzību var noteikt līdz 10 000 euro apmērā, bet, ja nodarīts kaitējums dzīvībai vai sevišķi smags kaitējums veselībai, maksimālais atlīdzības apmērs var būt līdz 30 000 euro. Ar nepamatotu vai prettiesisku brīvības ierobežošanu nodarīta nemantiskā kaitējuma atlīdzības apmēru nosaka saskaņā ar šā likuma 15.pantu. Tādējādi vienīgi, ja Pieteicējam noteiktā atlīdzība tika noteikta Atlīdzināšanas likuma maksimālajā apmērā, būs pamats uzskatīt, ka konkrētajā gadījumā viņa tiesības saņemt atbilstīgu atlīdzinājumu, kurš ir lielāks par likumā noteikto, ir iespējams ierobežotas.

Saskaņā ar Tiesu informācijas sistēmas datiem⁵ ar Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa 2016.gada 12.septembra spriedumu un Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģija 2018.gada 1.novembra spriedumu Pieteicējam tika piešķirta morālā kaitējuma atlīdzība 5000 euro apmērā. Tādējādi tiesas piešķirtā atlīdzinājuma apmērs nesasniedza Atlīdzināšanas likumā paredzēto maksimālo apmēru (7000 euro). Spriedumos nav informācijas par to, ka normatīvajos aktos noteiktie atlīdzinājuma lieluma ierobežojumi, liegtu tiesām iespēju piešķirt Pieteicējam nemantiskā kaitējuma atlīdzinājumu VZL vai Atlīdzināšanas likumā paredzētajā maksimālajā apmērā. Līdz ar to var piekrist Saeimas atbildes rakstā paustajam viedoklim, ka Atlīdzināšanas likuma 14.panta ceturttās daļas nosacījumi apskatāmajā gadījumā neierobežoja Pieteicēja tiesības, saņemt atbilstošu atlīdzinājumu.

[3] Satversmes 92.panta trešajā teikumā, atšķirībā no Atlīdzināšanas likuma 14.panta ceturttās daļas, nav noteiktas atbilstīga atlīdzinājuma robežas. Līdz ar to vērtējama atlīdzinājuma robežu kā tādu atbilstība Satversmes 92.panta trešajam teikumam.

Satversmes tiesa ir atzinusi⁶, ka jēdziens „atbilstīgs atlīdzinājums” visupirms ir interpretējams kā jebkuram tiesību aizskārumam atbilstošs gandarījums, kas aptver gan zaudējumu atlīdzināšanu, gan arī nemantiskā (morālā un personiskā) kaitējuma kompensēšanu. Arī ECT praktiskajos norādījumos⁷ minēts, ka Konvencijas 41.pants paredz tiesai iespēju piešķirt

³ “Protecting the right to a fair trial under the European Convention on Human Rights” Council of Europe human rights handbooks, Strasbourg, 2012

⁴ Satversmes tiesas 2005.gada 17.janvāra spriedums lietā Nr.2004-10-01 7.p.

⁵ Sk. 06.01.2020.

⁶ Satversmes tiesas 2012.gada 6.jūnija sprieduma lietā Nr.2011-21-01 6.p.

⁷ https://www.echr.coe.int/Documents/PD_satisfaction_claims_LAV.pdf

atlīdzinājumu par mantisku zaudējumu, morālo kaitējumu, kā arī izmaksām un izdevumiem.

Zaudējumu likuma⁸ 4. un 5.pants, VZL 7.un 8.pants, kā arī Atlīdzināšanas likuma 10. un 11.pants nošķir mantisko zaudējumu un nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanu. Arī Civillikuma 1635.pants paredz, ka morālais kaitējums ir viens no kaitējuma veidiem, kas nodarīts ar neatļautu darbību vai tiesību aizskārums. Tādējādi tiesības uz nemantiskā (morālā) kaitējuma atlīdzināšanu ir tikai viens no Satversmes 92.panta trešajā teikumā garantēto tiesību uz atbilstīgu atlīdzinājumu elementiem.

[4] No konstitucionālās sūdzības redzams, ka Pieteicējs atlīdzinājumu vispārējās jurisdikcijas tiesā prasīja Zaudējumu likuma kārtībā par kaitējumu, kas viņam radies no drošības līdzekļa – apcietinājums piemērošanas, kā arī viņa dzīvības un veselības apdraudējumiem brīvības atņemšanas iestādē. Tādējādi konkrētajā gadījumā tiesības uz atlīdzinājumu ir saistītās ar Satversmes 94., 95. un 111.pantos garantēto tiesību aizskārums.

Valsts pienākums ir nevien atturēties no nepamatota tiesību aizskārums, bet arī veikt nepieciešamos pasākumus personas tiesību aizsardzībai. Eiropas Padomes Ministru kabineta Ieteikuma Rec(2006)2 dalībvalstīm par Eiropas cietumu noteikumiem 17.2. punktā noteikts, ka, veicot ieslodzīto izvietošanu, ņem vērā drošības un aizsardzības prasības, kā arī ikvienam ieslodzītajam ir jānodrošina piemērots ieslodzījuma režīms. Savukārt 39.punkts paredz cietuma administrācijas pienākumu rūpēties par visu tās pārziņā esošo ieslodzīto veselību.

Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 11.panta sestajā daļā noteikts, ka apcietinātos ievieto kamerās, ievērojot iekšējo drošību, kā arī (pēc iespējas) personiskās īpašības un psiholoģisko saderību. Minētā likuma 22.¹panta pirmā daļa paredz, ka apcietināto veselības aprūpi nodrošina izmeklēšanas cietuma medicīnas daļā vai Latvijas Cietumu slimnīcā.

Saskaņā ar Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 15.panta otro daļu izmeklēšanas cietuma administrācijas faktiskā rīcība apstrīdama Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā. Atbilstoši Administratīvā procesa likuma 93.panta pirmajai daļai persona, iesniedzot iesniegumu par administratīvā akta vai faktiskās rīcības apstrīdēšanu, vienlaicīgi var prasīt atlīdzinājumu. Arī no 2005.gada 2.jūnija spēkā esošais VZL nodrošina privātpersonai tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu par mantisko zaudējumu vai nemantisko kaitējumu, kas tai nodarīts ar valsts pārvaldes iestādes prettiesisku administratīvo aktu vai prettiesisku faktisko rīcību. Savukārt tiesības uz atlīdzinājumu, kas radies ar kriminālprocesu veicošo amatpersonu (tiesas) rīcību vai lēmumiem (līdz 2018.gada 1.martam), persona varēja realizēt Zaudējuma likumā noteiktajā kārtībā. Tomēr konstitucionālajā sūdzībā nav informācijas par šķēršļiem VZL kārtībā prasīt nemantiskā kaitējuma atlīdzinājumu, kas Pieteicējam radies saistībā ar brīvības atņemšanas iestādes faktisko rīcību.

⁸ <https://likumi.lv/ta/id/48719-par-izzinas-iestades-prokuraturas-vai-tiesas-nelikumigas-vai-nepamatotas-ricibas-rezultata-nodarito-zaudejumu-atlidzinanu>

Konstitucionālajā sūdzībā tiesības uz atlīdzinājumu Pieteicējs saista vienīgi ar Konvencija 5.panta piektajā daļā garantētajām tiesībām uz kompensāciju par tiesību uz brīvību ierobežojumu. Atbilstoši Atlīdzinājuma likuma 4.panta pirmajai daļai brīvības ierobežošana kriminālprocesā ir viens no apstākļiem, kas rada personai tiesības uz atlīdzinājumu. Tādējādi Pieteicējs pēc būtības sašaurināja Satversmes 92.panta trešajā teikumā garantētās tiesības līdz atlīdzinājumam par nemantisko kaitējumu, kas viņam radies kriminālprocesā, piemērojot drošības līdzekli.

[5] Satversmes tiesa noteikusi, ka tiesību ierobežojumam jābūt noteiktam likumā vai pamatojoties uz likumu, attaisnojamam ar leģitīmu mērķi, kā arī jāatbilst samērīguma principam⁹. Pieteicējs konstitucionālā sūdzībā neapstrīd, ka ierobežojums ir noteikts ar likumu. Savukārt Saeima atsaucas uz ECT un Augstākās tiesas nolēmumiem, kuros pieteicējiem tika piešķirta nemantiskā kaitējuma atlīdzība, kuras apmērs nesasniedza Atlīdzināšanas likuma 14.panta ceturtajā daļā noteikto maksimālo apmēru. Līdz ar to sākotnēji nepieciešams vērtēt, vai pastāv gadījumi, kad Atlīdzināšanas likuma 14.panta ceturtais daļas nosacījumi būtu ierobežojuši personas tiesības uz atlīdzinājumu.

[5.1] Atbilstoši 2011. - 2016.gada Augstākās tiesas prakses apkopojumā¹⁰ esošiem datiem, atlīdzināmā nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanas apmēri tiek aprēķināti individuāli. Minētājā apkopojumā ir atsauces uz vairākām lietām (piemēram, SKC-226/2010, SKC-175/2013, SKC-319/2011, SKC-56/2011), kurās tiesas piespriedā nemantiskā kaitējuma atlīdzības apmērs pārsniedza VZL un Atlīdzināšanas likumā noteiktās maksimālās robežas (proti, atlīdzinājums par morālo kaitējumu tika noteikts robežās no 35 000 līdz 71 000 euro).

ECT lietā *Jasinskis pret Latviju* nolēma, ka iesniedzējam kā morālā kompensācija jāizmaksā 50 000 euro, lietā *Nechiporuk un Yonkalo pret Ukrainu*¹¹, konstatējot Konvencijas 3., 5., un 6.panta pārkāpumu, piesprieda izmaksāt iesniedzējam 35 000 euro kā nemateriālā kaitējuma kompensāciju. Arī lietā *Salman pret Turciju*¹², konstatējot Konvencijas 2., 3. un 13.panta pārkāpumu, tiesa nolēma, ka 35 000 GBP būs taisnīgs atlīdzinājums par nemateriālo kaitējumu. Savukārt citā lietā¹³ ECT piešķir nemantiska kaitējuma atlīdzinājumu katram cietušajam 33 750 euro apmērā, t.i., kopumā 135 000 euro. Līdz ar to pastāv gadījumi, kad personai atlīdzināmā nemantiskā kaitējuma apmērs tiesas ieskatā pārsniedza Atlīdzināšanas likuma 14.panta ceturtajā daļā noteikto maksimālo atlīdzinājuma robežu. Attiecīgi Atlīdzināšanas likuma 14.panta ceturtais daļas nosacījumi ir vērtējams, ka ar likumu noteikti Satversmes 92.panta trešajā teikumā garantēto tiesību ierobežojums.

[5.2] Atlīdzināšanas likuma anotācijā norādīts, ka valsts atbildības ierobežojumam ir balansējoša funkcija, jo tiek līdzsvarotas cietušās personas

⁹ Piemēram, Satversmes tiesas 2005.gada 6.aprīļa spriedums lietā Nr.2004-21-01

¹⁰ Tiesu prakse morālā kaitējuma apmēra noteikšanā saistībā ar prasītājam nodarīto tiesību aizskārums, miesas bojājumiem vai tuvnieka bojāeju (tiesu prakse 2011.-2016)

at.gov.lv/morala_kajtejuma_apmers_par_miesas_bojajumiem_06102016

¹¹ ECT 2011.gada 21.aprīļa spriedums lietā *Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine*

¹² ECT 2000.gada 27.jūnija spriedums lietā *Salman v Turkey*

¹³ ECT 2004.gada 30.novembra spriedums lietā *Oneryildiz v. Turkey*

tiesības uz atlīdzību un sabiedrības tiesības saņemt efektīvu valsts funkciju īstenošanu bez papildu nodokļu nastas nodokļu maksātājiem (ņemot vērā, ka zaudējumu atlīdzība faktiski gulstas uz nodokļu maksātāju pleciem). Valsts atbildības apmērs neesot pretnostatāms personas iespējām brīvā tirgus apstākļos. Paredzētais ierobežojums zaudējumu atlīdzinājumam saistīts ar atlīdzinājuma izmaksājošās iestādes budžeta iespējām. Lemjot par atlīdzinājuma piešķiršanu tiesību normā noteikto robežu ietvaros, iestādei jātiecas sniegt iespējami pilnu atlīdzinājumu, taču, gadījumā, ja šāda atlīdzinājuma piešķiršana var apdraudēt citu personu tiesības uz atlīdzinājumu, kā arī radītu papildu slogu nodokļu maksātājiem, ir iespējams zaudējumu atlīdzības summu samazināt.¹⁴ Tādējādi noteiktā tiesību ierobežojuma mērķis pēc būtības atbilst Satversmes 116.pantā definētajam mērķim aizsargāt citu cilvēku tiesības un sabiedrības labklājību kopumā. Līdz ar to Atlīdzināšanas likuma 14.panta ceturtajā daļā noteiktajam pamattiesību ierobežojumam ir leģitīms mērķis.

[5.3] Satversmes tiesas samērīguma tests¹⁵ ietver trīs kritērijus, kas jāizvērtē, lai izdarītu secinājumus par pamattiesību ierobežojuma atbilstību samērīguma principam, t.i., vai likumdevēja izraudzītie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai, vai nav saudzējošāku līdzekļu leģitīmā mērķa sasniegšanai, vai likumdevēja rīcība ir atbilstoša. Ja, izvērtējot apstrīdēto normu, tiek atzīts, ka pamattiesību ierobežojums neatbilst kaut vienam no šiem kritērijiem, norma neatbilst samērīguma principam un ir prettiesiska.

Augstākā tiesa ir norādījusi¹⁶, ka ar morālo kaitējumu jāsaprot fiziskas vai garīgas ciešanas, kas izraisītas ar neatļautas darbības rezultātā nodarītu cietušā nemantisku tiesību vai nemantisku labumu aizskārums. ECT ieskatā, piešķirtā kompensācija par morālo kaitējumu ir paredzēta, lai nodrošinātu finansiālu atlīdzinājumu par nemateriālu kaitējumu, piemēram, par garīgām vai fiziskām ciešanām. Morālo kaitējumu pēc būtības nav iespējams precīzi aprēķināt. Ja tiek konstatēta šāda kaitējuma esamība un ja ECT uzskata, ka kompensācija naudas izteiksmē ir nepieciešama.¹⁷

Atbilstoši Atlīdzināšanas likuma 2.panta otrās daļas nosacījumiem, tiesības uz atlīdzinājumu ir ikvienai lietvedībā iesaistītai personai (t.sk., cietušajam, lieciniekam), ja ar kriminālprocesu veicošo amatpersonu vai institūciju darbību viņai ir nodarīts kaitējums. Līdz ar to noteiktā ierobežojuma samērīgums vērtējams kontekstā ar ikvienas personas, kurai kriminālprocesu veicošo amatpersonu vai institūcijas rīcības vai lēmuma rezultātā nodarīts nemantisks kaitējums, un sabiedrības interesēm kopumā.

Saeima atbildes rakstā atsaucas uz tiesību doktrīnā nostiprinātām atziņām par morālā kaitējuma otršķirīgo nozīmi. Iepriekš jau konstatēts, ka nemantiskais

¹⁴Likumprojekta „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija) 6.p. e) ap.

<http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/D358C46EE64B01CFC2257FB5003F122B?OpenDocument>

¹⁵ Piemēram Satversmes tiesas 2015.gada 8.aprīļa sprieduma lietā Nr. 2014-34-01 16.p.

¹⁶ Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013.gada 31.janvāra lēmums lietā SKK –47/2013

¹⁷ ECT, Taisnīgs atlīdzinājums, Praktiskie norādījumi, 13.-14.p., 2007.gada 28.marts

https://www.echr.coe.int/Documents/PD_satisfaction_claims_LAV.pdf

kaitējums ir tikai viens no iemesliem, kuru dēļ personai ir tiesības prasīt atlīdzinājumu. Tomēr būtu nepamatoti uzskatīt, ka nemantiskā kaitējuma atlīdzināšana vienmēr būs mazāk nozīmīga. Tā piemēram, amatpersonas fiziskas vardarbības, nesamērīgi ilga tiesvedības vai pirmstiesas kriminālprocesa novilcināšanas gadījumā personai nodarītais emocionāla rakstura pārdzīvojums (nemantisks kaitējums) visdrīzāk būs lielāks par mantisku kaitējumu. Līdz ar to nevar piekrist viedoklim, ka nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanai būtu pakārtota nozīme.

Augstākās tiesa judikatūrā pausta atziņa, ka morālais kaitējums ir subjektīvs jēdziens, tie ir personas iekšēji pārdzīvojumi.¹⁸ Tiesai ir tiesības lemt par morālā kaitējuma kompensācijas apmēru pēc sava ieskata, jo jautājuma komplicētības un individualitātes dēļ likumā nav iespējams uzskaitīt visus gadījumus, kad kompensācija ir piešķirama, un noteikt tās apmēru katrā konkrētā gadījumā. Vienlaikus likumā ir norādīti vairāki kritēriji kompensācijas apmēra noteikšanai un kaitējuma kompensācija uzskatāma par atbilstīgu nodarījumam tikai tad, ja šie kritēriji ir izvērtēti. Morālā kaitējuma kompensācijai ir jāpilda taisnīguma, prevencijas un samierināšanas funkcija.¹⁹ Tādējādi Augstākā tiesa pēc būtības ir norādījušas uz grūtībām noteikt objektīvus kritērijus nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanas aprēķinam.

ECT ir uzsvērusi²⁰, ka tā neuzskata sev par saistošu nacionālos kritērijus un tiesu praksi, lai gan ņem tos vērā. Savukārt Augstākā tiesa ir norādījusi²¹, ka tiesas piešķirtais atlīdzinājums par morālo kaitējumu nedrīkst būt ievērojami zemāks par to, kādu noteikusi ECT salīdzināmās lietās. Līdz ar to Atlīdzināšanas likuma 14.panta ceturtās daļas nosacījumi var liegt tiesai vai institūcijai piešķirt, ECT praksei un pamattiesību aizskārums smaguma pakāpei, atbilstošu atlīdzinājumu par nemantisku kaitējumu. Attiecīgi atlīdzinājuma piešķiršanas kritēriju un apmēra noteikšana, ciktāl tā liedz personai iespēju saņemt nodarījumam atbilstošu atlīdzinājumu, nav uzskatāms par samērīgu Satversmes 92.panta trešajā teikumā garantēto tiesību ierobežojumu.

Saeimas ieskatā Atlīdzināšanas likuma 14.panta ceturtajā daļā noteiktās atlīdzības robežas var tikt pārsniegtas. Minēto viedokli Saeima pamato ar Augstākās tiesas 2012.gada 20.aprīļa spriedumā lietā SKK-92/2012 pausto atziņu, ka atlīdzības apmēra noteikšana, iekļaujoties likumā noteiktajos apmēros, nav pašmērķis, un tiesai katrs gadījums ir jāizvērtē individuāli. Tomēr minētajā lietā tika vērtēta tiesas iespēja piešķirt morālo kompensāciju, kas ir mazāka par šāda smaguma pamattiesību aizskārumam likumā paredzēto atlīdzinājumu.

2014.gada Augstākās tiesas prakses apkopojumā²² “Morālā kaitējuma atlīdzināšanu civillietās” ir noteikti kritēriji, kuri tiesai ir jāņem vērā un jāizvērtē lemjot par nemantiskās atlīdzības apmēru. Tomēr Atlīdzināšanas likuma

¹⁸ Augstākās tiesas 2008.gada 3.aprīļa sprieduma lietā SKA-103/2008 13.p.

¹⁹ Augstākās tiesas 2018.gada 28.marta lēmums lietā SKK 13/2018

²⁰ ECT 1997.gada 1.jūlija spriedums lietā *Probstmeier v. Germany* &77

²¹ Piemēram, Augstākās tiesas 2015.gada 14.augusta sprieduma lietā Nr. SKA-266/2015 6.p.

²² Augstākās tiesas “Morālā kaitējuma atlīdzināšana civillietās”, Tiesu prakses apkopojums, Rīga 2014, 52.lpp.
at.gov.lv › 6. Judikatura › Morāla kaitejuma atlidzinasana 2014_galigais

14.pants neparedz iespēju noteikt nemantiskā kaitējuma atlīdzinājumu, kas pārsniegtu šī panta ceturtais daļas nosacījumus. Savukārt likuma "Par tiesu varu" 1., 10., un 18.pantā ir nostiprināts tiesas pienākums pakļauties likuma prasībām (likumības princips). Arī Satversmes tiesa atzinusi²³, ka viens no tiesiskas valsts principiem ir likumības princips, kurš nosaka likums un tiesības ir saistošas ikvienai valsts varas institūcijai, arī likumdevējam pašam.

Tiesībsarga rīcībā nav datu par spriedumiem, kuros, pamatojoties uz Augstākās tiesas atziņām lietā SKK-92/2012, personai būtu piešķirts nemantiskā kaitējuma atlīdzinājums, kurš pārsniegtu Atlīdzināšanas likuma 14.panta ceturtajā daļā noteiktās robežas. Līdz ar to vienlīdz iespējams, ka tiesai nav bijis pamats piešķirt nemantiskā kaitējuma atlīdzinājumu, pārsniedzot Atlīdzināšanas likuma nosacījumus, vai arī tiesa ir tos ievērojusi. Attiecīgi, pirmajā gadījumā, lai gan tiesas rīcība ir personai labvēlīga un pēc būtības taisnīga, tā tomēr neatbilst likumības principam. Savukārt otrajā gadījumā Atlīdzinājuma likuma 14.panta ceturtajā daļā noteiktie nemantiskā atlīdzinājuma griesti, var nesamērīgi ierobežot personas tiesības saņemt atbilstīgu atlīdzinājumu par nemantisko kaitējumu Satversmes 92.panta trešā teikuma izpratnē.

Satversmes tiesa ir atzinusi²⁴, ka pamattiesību ierobežojums ir nepieciešams, ja nepastāv citi līdzekļi, kuri būtu tikpat iedarbīgi un kurus izvēloties personu pamattiesības tiktu ierobežotas mazāk. Tomēr saudzējošāks līdzeklis ir nevis jebkurš cits, bet tikai tāds līdzeklis, ar kuru var sasniegt leģitīmo mērķi vis maz tādā pašā kvalitātē. Attiecīgi, paredzot tiesas un iestādes iespējas izņēmuma gadījumā, ņemot vērā pamattiesību aizskārums būtiskumu un lietas individuālos apstākļus, piešķirt personai nemantiskā kaitējuma atlīdzinājumu, kurš ir lielāks par Atlīdzināšanas likuma 14.panta ceturtajā daļā noteikto, ierobežojuma mērķis varētu tikt sasniegts tādā pašā kvalitātē.

Atlīdzināšanas likuma anotācijā norādīts²⁵, ka VZL veiksmīgā piemērošana un darbība bija par pamatu lēmumam, veidot uz vienotiem principiem balstītu zaudējumu (kaitējuma) atlīdzības sistēmu. Var piekrist, ka vairumā no gadījumiem vienotas atlīdzības sistēmas esamība sekmēs, tās paredzamību un personas paļāvību, ka nepamatota pamattiesību aizskārums gadījumā, nemantiskā kaitējuma atlīdzinājums tiks piešķirts zināmas robežās. Tomēr nebūtu pareizi, ja sistēmas stabilitātes intereses prevalētu par personas tiesībām saņemt atbilstīgu atlīdzinājumu, netipiskās situācijās. **Līdz ar to secināms, ka Atlīdzinājuma likuma 14.panta ceturtais daļa, ciktāl tā ierobežo tiesas iespēju piešķirt personai pamattiesību aizskārumam atbilstošu atlīdzinājumu, kas ir lielāks par likumā noteikto, neatbilst Satversmes 92.panta trešajam teikumam.**

²³ Satversmes tiesas 1999.gada 1.oktobra spriedums lietā Nr.03-05(99)

²⁴ Piemēram, Satversmes tiesas 2010.gada 7.oktobra sprieduma lietā Nr.2010-01-0114.p.

²⁵ Likumprojekta „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija) 6.p.

<http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/D358C46EE64B01CFC2257FB5003F122B?OpenDocument>

[6] Atlīdzināšanas likuma Pārejas noteikumu 4.punkts paredz, ka lietas personas prasībā par kaitējuma atlīdzināšanu sakarā ar izmeklēšanas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības dēļ nodarīto kaitējumu, kurās pirms šā likuma spēkā stāšanās ir pieņemts prasības pieteikums un ierosināta tiesvedība vispārējās jurisdikcijas tiesā, izskata vispārējās jurisdikcijas tiesa prasības tiesvedības kārtībā, ievērojot šā likuma nosacījumus. Pieteicēja ieskatā, tas noteica robežas Zaudējumu likuma kārtībā celtajai prasībai, kas esot pretrunā Satversmes 1.pantā nostiprinātajam tiesiskās paļāvības principam.

Satversmes tiesa atzina, ka atbilstoši tiesiskās paļāvības principam valsts iestādēm savā darbībā jābūt konsekventām attiecībā uz to izdotajiem normatīvajiem aktiem un jāievēro tiesiskā paļāvība, kas personām varētu rasties saskaņā ar konkrētu tiesību normu.²⁶ Tomēr tiesiskās paļāvības princips neliedz grozīt indivīda reiz iegūtās tiesības, likumīgā un tiesiskā veidā. Proti, šis princips nedod pamatu ticēt, ka reiz noteiktā tiesiskā situācija nekad nemainīsies.²⁷ Līdz ar to vērtējams, vai Pārejas noteikumu 4.punkta nosacījumi ietekmēja Satversmes 92.panta trešajā teikumā garantētās tiesības.

Satversmes tiesa ir atzinusi²⁸, ka Satversmes 92.panta trešais teikums ļauj tiesai, balstoties uz racionāliem juridiskiem apsvērumiem, izlemt visus jautājumus, kas skar atbilstīga atlīdzinājuma noteikšanu. Tādējādi, lai gan personai ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu, tomēr tās veidu un apmēru, izvērtējot konkrētās lietas apstākļus, nosaka tiesa. Proti, personai ir tiesības paļauties, ka tiesa noteiks pamattiesību aizskārumam atbilstīgu atlīdzinājumu.

Pārejas noteikumu 4.panta nosacījumi neietekmēja Zaudējuma likuma un Civilprocesa likumā noteikto pilnvarojumu tiesai lemt par atlīdzinājuma piešķiršanu. Civillikuma 1635.pants paredz vienīgi personas tiesības prasīt kaitējuma apmierinājumu, bet tās apmēru nosaka tiesa. Tādējādi arī Zaudējuma likuma un Civillikuma nosacījumi nevarēja radīt paļāvību, ka ar pamattiesību aizskārumu nodarītais nemantiskais kaitējums tiks atlīdzināts personas vēlamajā veidā vai apmērā, piemēram, pārsniedzot Atlīdzināšanas likuma 14.panta ceturtajā daļā noteiktās robežas. Ņemot vērā iepriekš minēto, kā arī Pieteicēja gadījumā tiesas piešķirtā atlīdzinājuma apmēru, **uzskatāms, Atlīdzināšanas likuma Pārejas noteikumu 4.punkta nosacījumi nav pretrunā tiesiskās paļāvības principam.**

Tiesībsarga vietā
tiesībsarga vietniece

I.Piļāne

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu

²⁶ Satversmes tiesas 2015.gada 3.jūlija spriedums lietā Nr.2014-12-01 14.2 p

²⁷ Satversmes tiesas 2017.gada 8.marta spriedums lietā Nr.2016-07-01 16.2 p.

²⁸ Satversmes tiesas 2012.gada 6.jūnijas spriedums lietā Nr.2012-21-01 11.3 p.